

ישיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת וארא תש"פ¹

לחיות על קידוש השם

רק אנדרטא שעשה לכבוד עצמו, ולא היה שום איסור להשתחוות לה. [ומכל מקום מסרו את נפשם על כך, כיון שראו שהיה מתכוין להרבות כבוד עצמו ולמעט כבוד שמים (חי' הר"ן)⁶. ודבר זה למדו מן הצפרדעים, שמותר למסור את הנפש לכבוד שמים גם בלי שיש חיוב על כך⁷.]

עוד פירשו התוספות בשם הר"י, ששאלת תודוס היתה למה מסרו עצמם למיתה ולא ברחו, והרי היו יכולים לברוח משם כמו שעשה דניאל, שברח משם קודם המעשה. [והתשובה על זה היא כנ"ל, שרצו בדוקא למסור את נפשם על כך למרות שלא היו חייבים בזה, ולמדו זאת מן הצפרדעים].

קידוש השם - חובה קבועה ותמידית

לקדש את השם, זו חובתו של כל יהודי. למות על קידוש השם - יש גדרים מתי חייב בזה ומתי אינו חייב. אבל לקדש את השם בחיים - זה תפקידו של כל יהודי. לחיות חיים של קידוש השם, שיקדש את השם בכל מעשיו והנהגותיו. גם מי שאינו במדרגה הזו, לפחות שלא יחלל את השם, ולא יעשה מעשים שידברו עליהם אחר כך: הנה יהודי שומר תורה ומצוות, וראו מה שהוא עושה! ... זה חמור מאד, שיהודי שומר תורה ומצוות עושה נגד התורה.

לפעמים יהודי שומר תורה ומצוות מתנהג על פי התורה, אבל החילונים לא מבינים שזה לפי התורה. זה לא חילול השם, זו טפשות וטעות של החילונים, ואין לנו אחריות על כך. אבל במקום שיהודי באמת עושה נגד התורה, זהו חילול השם. יהודי צריך לחיות על קידוש השם, שכולם ילמדו ממנו איך ללכת בדרכי התורה ולא בדרך אחרת.

חז"ל אמרו, "ואהבת את ה' אלהיך" - שיהא שם שמים מתאהב על ידך⁸, שיהא קורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים, ויהא משאו ומתנו בנחת עם הבריות. מה הבריות אומרות עליו - אשרי אביו שלמדו תורה, אשרי רבו שלמדו תורה, אוי להם לבריות שלא למדו תורה. פלוני שלמד תורה, ראו כמה נאים דרכיו, כמה מתוקנים מעשיו, עליו הכתוב אומר 'וַיֵּאמֶר לִי עֲבָדִי אֶתָּה, יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בָּן אֶתְּפָאֵר' (ישעיהו מט, ג). אבל מי שקורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים ואין משאו ומתנו באמונה, ואין דבורו בנחת עם הבריות, מה הבריות אומרות עליו - אוי לו לפלוני שלמד תורה, אוי לו לאביו שלמדו תורה, אוי לו לרבו שלמדו תורה. פלוני שלמד תורה, ראו כמה מקולקלין מעשיו וכמה מכוערין דרכיו, ועליו הכתוב אומר 'בְּאֶמֶר לָהֶם עִם ה' אֱלֹהֵי וּמְאָרְצוֹ יִצְאֹו' (וימא פו, א). צריך להשתדל מאד להיות כמו זה הראשון, שהכתוב אומר עליו 'וַיֵּאמֶר לִי עֲבָדִי אֶתָּה, יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בָּן אֶתְּפָאֵר'. ואם לא עד כדי כך, לפחות לא להיות כמו האחרון, שאומרים עליו "ראו כמה מקולקלין מעשיו וכמה

קל וחומר מצפרדעים

הגמרא אומרת: עוד זו דרש תודוס איש רומי: מה ראו חנניה מישאל ועזריה שמסרו עצמן על קדושת השם לכבשן האש²? מבאר רש"י את השאלה כך: למה סירבו חנניה מישאל ועזריה להשתחוות לצלם שהעמיד נבוכדנצר ומסרו עצמן למיתה, ולא קיימו מה שדרשו חז"ל מן הכתוב "וַיִּשְׁמְרֶתֶם אֶת חֻקֹּתַי... אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אִתְּם הָאֱלֹהִים וְחֵי בָהֶם" (ויקרא יח, ה), שיחיה האדם בקיום המצוות ולא שימות בהן (וימא פה, ב)?

מתרץ תודוס: חנניה מישאל ועזריה נשאו קל וחומר בעצמן מהצפרדעים: ומה צפרדעים שאין מְצוּיִן על קדושת השם, כתוב בהן "וְעָלוּ וַיָּבֹאוּ בְּבִיתְךָ... וּבְתַנּוּרֶיךָ וּבְמִשְׁאָרוֹתֶיךָ"³ (שמות ז, כח) - שנכנסו אף לתוך התנורים החמים⁴ - אנו שמצוויין על קדושת השם, על אחת כמה וכמה שיש לנו למסור עצמנו למיתה בכבשן האש (פסחים נג, ב). כך אמרו חנניה מישאל ועזריה.

המפרשים שאלו, מה פירוש "ומה צפרדעים שאין מְצוּיִן על קדושת השם"? והרי באותה פעם כן נצטוו להכנס אל התנורים, שנאמר: "וְעָלוּ וַיָּבֹאוּ בְּבִיתְךָ... וּבְתַנּוּרֶיךָ וּבְמִשְׁאָרוֹתֶיךָ" (שמות ז, כח). ותירצו, שלכל צפרדע היתה ברירה, להיכנס למיטה הנוחה של פרעה, או למקום אחר, ובכל זאת היו צפרדעים שבחרו להכנס דוקא לתנורים הדולקים, למרות שלא נצטוו להכנס דוקא לשם (אור שמח על הלכ' תשובה פ"ד ה"ד, סוף ד"ה 'סוף דבר'). אלו שבחרו באפשרות הזו זכו באמת לשכר על כך. כשמשה מתפלל אח"כ לה' להסיר את הצפרדעים, נאמר: "וַיִּמְתּוּ הַצְּפַרְדָּעִים מִן הַבְּתָיִם מִן הַחֲצֵרֹת וּמִן הַשְּׂדֹת" (שמות ח, ט). דקדקו חז"ל, "מִן הַבְּתָיִם מִן הַחֲצֵרֹת וּמִן הַשְּׂדֹת" מתו, אבל מן התנורים לא מתו. אלו שהיו בתנורים, נשארו בחיים וחזרו ליאור (מדרש תהלים כח, א). חנניה מישאל ועזריה למדו אפוא קל וחומר כך: אם צפרדעים שאין מצוות על קידוש השם מסרו עצמן על קידוש השם ללא שהיו חייבות בכך, אנו שמצוויים על קידוש השם על אחת כמה וכמה שיש לנו למסור עצמנו למיתה⁵.

שיטת התוספות בסוגיא

התוספות מקשים על רש"י, איך אפשר לפרש ששאלת תודוס היתה למה לא קיימו חנניה וחבריו את דרשת חז"ל "וחי בהם" ולא שימות בהם, והרי בעבירה הנעשית בפרהסיא לא נאמר "וחי בהם", אלא חייב למסור נפשו עליה (סנה' עד, א), וכאן הרי המעשה שנדרשו חנניה וחבריו לעשות (להשתחוות לצלם) היה בפרהסיא.

התוספות חולקים על רש"י ומפרשים בשם רבינו תם, שהצלם שעשה נבוכדנצר לא היה צלם של עבודה זרה כלל,

צעד ושעל בחיים. צריך להשתדל לעשות את הדברים הטובים והנכונים לפי התורה. לא לחפש לעשות דווקא דברים שחילונים יתפעלו מהם, אבל לעשות דברים טובים וישרים על פי התורה. כל אחד יכול לחיות על קידוש השם, שנזכה בעולם הזה ובעולם הבא.

שלש נקודות למעשה שלמדנו משיחת הרב שליט"א:
 א) מותר למסור נפשו על קידוש השם גם כשאנו חייב בזה על פי גדרי ההלכה (שיטת התוס' והשו"ע).
 ב) עיקר מצות קידוש השם - בחיים על פי התורה, ולא במסירת הנפש למיתה.
 ג) קידוש השם שייך גם בצינעה ובחדרי חדרים, כשאין מי שרואהו מלבד הוא בעצמו.

השיחה נערכה לפי שטחיות הבנתו של העורך,
 וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

קידוש השם אפשרי גם כשאף אחד אינו רואה

עוד דבר שצריך לדעת, שקידוש השם זה לאו דווקא בפרהסיא, כשאחרים רואים. קידוש השם יכול להיות גם בצינעה ובחדרי חדרים. למשל, אם אני נמצא לבד בבית, ויש לי ברירה לעסוק בתורה ובמצוות או בדברים בטלים, ובחרתי לעסוק בתורה - קידשתי את השם בחדרי חדרים. אף אחד לא יודע מזה ברחוב, אבל למעשה קידשתי את השם. הראתי לעצמי שדבר ה' קדוש בעיני. תורה ומצוות עדיפים אצלי על הבלי עולם הזה. ואם החלטתי ח"ו להפך, זהו חילול השם. אצל מי? - אצל עצמי. אף אחד לא יודע מזה, אבל אצלי זהו חילול השם. הראיתי לעצמי, שאצלי ח"ו דבר ה' הוא חולין, דבר לא חשוב ולא קדוש, ולא כדאי להתאמץ בשבילו. כמובן, יש זמנים שצריך לנוח. אבל כשאין צורך לנוח, כשאדם יכול לעסוק בתורה, או בצדקה, או בחסד, או במצוות אחרות, ובמקום זה הוא בוחר להתעסק בדברים בטלים, זהו חילול השם, גם אם עשה זאת בחדרי חדרים⁹. לכל אחד מאיתנו יש הזדמנויות לקדש את השם על כל

1. לדעת הרב שליט"א, בכל פרשה בתורה יש קשר או הקבלה בין תחילת הפרשה לסופה. [הרב פרסם מאמר בענין זה בכתב העת "ירושתנו", כרך ג' (תשס"ט) עמ' ק"ח].
 הקשר שצייננו אליו הרב שליט"א בפרשת וארא: "וַאֲיֵךְ יִשְׁמַעְנִי פְרָעָה" (שמות ו, יב) ⇔ "וְאֵתָהּ וְעַבְדֶּיךָ יִדְעָתִי פִּי טָרְסָם תִּירָאוּן מִפְּנֵי ה' אֱלֹהִים" (שמות ט, ל). הקשר הוא: פרעה לא שומע ולא חש למה שאומר לו משה בשם ה'.
 קשר נוסף: "וְגַם אֲנִי שִׁמְעָתִי אֶת נֶאֱמָרְךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (שם ו, ה) [נאקה היא אחד מעשרה לשונות שנקראת תפלה (עי' רש"י דברים ג, כג)] ⇔ "וַיֵּצֵא מֹשֶׁה מֵעַם פְּרָעָה אֶת הָעִיר, וַיִּפְרֹשׁ כַּפְּיוֹ אֶל ה'" (שם ט, לג). קשר ניגודי: תפלה להצלת ישראל משעבוד פרעה - תפלה להצלת פרעה ממכת הברד.
 קשר נוסף: "לֵכֶן אָמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי ה', וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סְכַלַת מִצְרַיִם" (שם ו, ו) ⇔ "וַיִּחַזַּק לֵב פְּרָעָה וְלֹא שָׁלַח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (שם ט, לה). קשר ניגודי: ה' מבטיח להוציא את ישראל ממצרים - פרעה מקשה את לבו ולא מסכים לשלחם.
 קשר נוסף: "וַיִּדְעָתֶם פִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם" (שם ו, ז) ⇔ "וַיִּדְעָתִי פִּי טָרְסָם תִּירָאוּן מִפְּנֵי ה' אֱלֹהִים" (שם ט, ל). קשר ניגודי: ישראל מאמינים בה' - פרעה ועבדיו אינם מאמינים בה'.
2. בספר דניאל (פרק ג) מסופר על חנניה מישאל ועזריה שסרבו להשתחוות לצלם הזהב שעשה נבוכדנצר, והעדיפו להזרק לתוך כבשן האש. בדרך נס לא שלטה בהם האש, והם הלכו בתוכה ללא פגע.
3. "משארת" כאן היא עיסה שהכניסוה לתנור לאפותה.
4. ודבר זה הוא יותר פליאה וקידוש השם בצפרדעים מכל שאר מינים, לפי שהצפרדעים טבען להיות במים, ומרחיקין עצמן מן ההיפוך שהוא האש. ואעפ"כ בשליחות השי"ת נהגו היפך מטבעם, שלא להרחיק עצמן מן התנור, הגם שהיה אש בתוכו (מהרש"א חידושי אגדות פסחים נג ב ד"ה אצל תנור).
5. המהרש"א שואל, הרי ק"ו זה הוא מופרך, שהרי הצפרדעים לא נצטוו על "וחי בהם", ואילו חנניה וחביריו היו מצווין על "וחי בהן", וא"כ נותרת במקומה שאלת תודוס איש רומי (כפי שהסביר אותה רש"י), מה ראו חנניה מישאל ועזריה שמסרו עצמן על קדושת השם לכבשן האש, ולא קיימו מה שדרשו חז"ל "וְחַי בְּהֵם" ולא שימות בהן? (ועי' מה שתיירך. וצ"ב).
6. ובשטמ"ק (כתובות לג, ב) הביא בשם הרמב"ן והרשב"א שכתבו הטעם, כיון שהיו אנשים שטעו וסברו שהצלם הוא עבודה זרה, לפיכך מסרו עצמם. ובשם הרא"ה הביא שמסרו עצמם למיתה כיון שהיו אנשים מישראל שטעו וחשבו שאין איסור לעבוד עבודה זרה.
7. ואזלו התוס' לשיטתם במס' עבודה זרה (כו, ב ד"ה יכול), דגם באופן שאין חייב מן הדין למסור נפשו, מ"מ אם רוצה להחמיר מותר לו למסור נפשו. וכן פסק השו"ע (יו"ד סי' קנ"ו סעיף א'). אבל הרמב"ם (פ"ה מיסודי התורה ה"ד) כתב שבאופן כזה אסור לו למסור את נפשו, ומתחייב בנפשו אם מסר עצמו למיתה בכה"ג (הביאו הש"ך ביו"ד שם ס"ק א'). ולשיטתו קשה, איך הותר לחנניה וחביריו למסור נפשם. וי"ל ע"פ מה שכתב הש"ך (שם ס"ק ב') בשם הבית יוסף, ומקורו מהנמוקי יוסף במס' סנהדרין, שגם לפי הרמב"ם אם הוא אדם גדול וחסיד וירא שמים ורואה שהדור פרוץ בכך, רשאי לקדש השם ולמסור עצמו. עי"ש. ובנמוקי יוסף שם כתב דזהו הטעם של חנניה מישאל ועזריה.
8. דרשו כן מתיבת "אֶת" [אתיין וגמיין רביין (רש"י בראשית מב, כב)]. "ואהבת את ה' אלהיך" - לרבות שלא רק אתה תאהב, אלא תגרום שגם אחרים יאהבו (מהרש"א בחידושי אגדות יומא פו, א).
9. כידוע, מדרשי חז"ל מרומזים בפשוטו של מקרא וגם משלימים אותו. וכך הוא גם כאן. שהרי מי שאוהב את פלוני, רוצה שגם אחרים יאהבוהו, ומשתדל על זה, וזה גופא מהווה ביטוי לאהבתו שלו. וא"כ ההשתדלות לגרום שגם אחרים יאהבו את ה' כלולה בפשוטו של מקרא "ואהבת את ה'", שהאוהב משתדל שגם אחרים יאהבו את אשר הוא אוהב.
9. ועי' ביאור "על חטא" ב"מכתב מאלהיו" (ח"ב עמ' 95 "בחילול השם").